

Історія та сучасні тенденції видавничої справи



Тетяна РЕШЕТУХА
кандидат наук із соціальних комунікацій,
викладач кафедри журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 007:304:655:41(477.84)“19”

«ПОДІЛЬСЬКА ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА» ВОЛОДИМИРА МАРТИНЕВИЧА У ВИДАВНИЧІЙ СПАДЩИНІ ТЕРНОПОЛЯ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто діяльність видавництва «Подільська театральна бібліотека» Володимира Мартиневича у 20-30-х років ХХ ст., проаналізовано видавничий репертуар та автуру, з'ясовано причини успіху на книговидавничому ринку краю.

***Ключові слова:** історія видавничої справи, «Подільська театральна бібліотека», видавничий репертуар, Володимир Мартиневич, Тернопіль.*

Державний переворот 1926 р. в Польщі привів до влади маршала Ю. Пілсудського. Початок його правління позначився пом'якшенням адміністративних обмежень щодо національно-культурного розвитку українців. Послаблення тиску призвело до значної активізації всіх ланок суспільного життя: створюються нові та поживляють роботу існуючі кооперативні організації, освітні та культурні товариства, політичні й громадські об'єднання, що сприяло утвердженню видавничої справи на теренах Західної України [11, с. 34, 35; 12, с. 159].

У цей час в Тернополі після десятирічної перерви відновлюється українське пресовидання. У 1928-1932 рр. у місті друкували шість часописів, два з яких («Чар-Зілля» і «Літературно-науковий вістник») розповсюджували не лише на західноукраїнських землях, а й за кордоном [2, арк. 1]. У 1928-1931 рр. у краї видається десять із 27 часописів, що виходили тут у міжвоєнний період; лише ці роки позначені пресовиданням власне у Тернополі. Активізується в цей час і книговидання: всі відомі нам видавництва Тернополя, що діяли в міжвоєнний період, розпочали чи поживали свою діяльність.

Першим було засновано видавництво «Подільська театральна бібліотека», що випускало у світ невеликі за обсягом (40-60 сторінок, 8⁰) драматичні твори, призначені переважно для аматорських театрів і театральних гуртків, які набули тоді неабиякого поширення. Його очолював відомий у Тернополі драматург та книгопродавець, власник книжкового магазину «Книгарня і Антикварня імені Лесі Українки» (1926-1930) Володимир Мартиневич [13, с. 97; 16, с. 462]. Перший свій твір, драму «Міщане», він випускає у Львові у друкарні Ставропігійського інституту коштом Осипа Костецького з містечка Микулинці поблизу Тернополя, де народився і в той час проживав Володимир Мартиневич [16, с. 462]. Того ж 1925 р. виходить його наступний твір «Потерчук», у вихідних відомостях до якого зазначено: «Подільська театральна бібліотека». Тож саме цим роком можна датувати час заснування видавництва. За більш ніж десятиліття

його діяльності вийшло друком близько 40 видань. Пік активності видавництва припадає на 1928-1930 рр., коли побачило світ близько тридцяти книжок. Усі вони (за винятком трьох) були надруковані в єдиній у місті українській друкарні Олександра Салевича і Спілки, відкриття якої припадає саме на 1928 р. [13, с. 97].

Для видання прозових творів одночасно було засноване видавництво «Поділля». У його видавничому репертуарі – твори українських письменників, здебільшого соціально-побутова та історична проза морально-етичної проблематики: «Панич» А. Чайковського, «Захар Беркут» І. Франка, «Гіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Непримиренні» О. Кониського, «Через кладку» О. Кобилянської.

У 1930 р. за сприяння В. Мартиневича в Тернополі було започатковано літературний часопис «Сяйво», який при накладі у п'ять тисяч примірників планували поширювати не лише в Західній Україні, а й за кордоном [2, арк. 1]. Спершу дозвіл на його видання намагався отримати Ярослав Омелян, але він одержав відмову польської поліції [6, арк. 14, 15]. Тоді до справи взявся В. Мартиневич. За його редакцією у січні 1930 р. виходить перше і єдине число часопису. Позиціонуючи себе як позапартійне видання, «Сяйво» ставило за мету «очистити сучасну українську літературу з тавра розкладу і занепаду, а українську літературну мову – з безлічі чужих слів... отримати нерозривним ланцюгом всі шари українського громадянства» [10, с. 197]. На жаль, втілити задумане не вдалося. Паціфікація, початок якої припадає на 1930 р., очевидно, спричинилася до того, що перше число часопису стало єдиним, яке побачило світ.

Займаючись книготоргівлею і маючи власну книгарню, В. Мартиневич налагодив розповсюдження книжок видавництва. Їх можна було замовити не лише в Тернополі, а й у книгарні Наукового товариства імені Шевченка у Львові, а також за кордоном: у книгарнях «Ukrainain Bazar» у Нью-Йорку (США) та Вінніпегу (Канада), в Українській книгарні Т. Савули у Відні (Австрія), про що було зазначено у рекламних оголошеннях з переліком випущених друків, які розміщували на останніх сторінках видання чи на обкладинці.

Драматичні твори, що ввійшли до «Подільської театральної бібліотеки», призначалися для театральних колективів, які створювали при читальнях товариства «Просвіта», гуртках «Рідна школа», і це зумовлювало тематичний та жанровий репертуар друків. Поряд із творами відомих українських драматургів (І. Тобілевича, І. Федорака, М. Старицького, М. Кропивницького) тут видавали твори маловідомих тепер, але популярних на той час місцевих авторів: В. Мартиневича, Я. Коссовського, С. Белої, С. Бучака, А. Шатковського, Є. Рудого, В. Герасимовича та ін. Для В. Мартиневича, І. Федорака, Я. Коссовського це були перші публікації власних творів. Побачили світ і п'єси за творами І. Франка «Борислав сміється» та «Захар Беркут», перероблені для театру П. Франком. [15, с. 659; 16, с. 461].

Більшість опублікованих п'єс належала до комедійного жанру: «Гріхи молодості», комедія на три дії, «Досиджувала посагу», комедія на три дії, «Трьох до вибору», комедія на три дії – усі В. Мартиневича, «Паливода», комедія на чотири дії І. Тобілевича, «Побережники» та «Депутати до Відня» комедії на одну дію І. Федорака, «Вій», комедія на п'ять дій М. Кропивницького, «Живі покійники», фарс на три дії Конич-Лисенка, «Більш засоромився, як налюбився», комедія на три дії Е. Рудого, «Чар однострою», комедія на три дії М. Вацика, «Арендар в клопоті», комедія в чотирьох діях М. Білянського та ін. Друкували історичні драми: «Маруся Богуславна», історична драма на п'ять дій М. Старицького, «Пам'ятні могили», ескіз на одну дію В. Мартиневича, «Захар Беркут», історична драма на чотири дії за однойменним твором І. Франка, «Довбуш», драма на п'ять дій Я. Коссовського тощо. Вийшли друком і драматичні образки з народного життя («Міщане», драма на п'ять дій, «Потерчук», п'єса

зі співами і танцями з народного життя на п'ять дій В. Мартиневича та ін.), які легко було інсценізувати, вони не потребували багатого реквізиту й декорацій. Окремими випусками видавалися драматичні твори для дітей та молоді – серія «Діточий театр», у якій вийшли друком комедія на одну дію «Ще той ся не вродив, щоб усім догодив» і драма на три дії «Русалка Бжілка» Є. Рудого, а також драма на три дії «Ой, видно село» С. Бучака.

Про популярність видань «Подільської театральної бібліотеки» свідчить той факт, що їх неодноразово згадували в тогочасних періодичних виданнях, які мали відділи бібліографії. Зокрема на сторінках часопису «Що читати?» за 1927-1929 рр. згадано практично всі драматичні твори, що вже вийшли на той час у видавництві [17-20]. У спеціалізованих виданнях товариства «Просвіта», що популяризували дозволені до показу вистави із зазначенням номера дозволу й установи, яка проводила цензуру, «Спис цензурованих українських, п'єс дозволених владою до вистави», зазначено вісімнадцять друків із «Подільської театральної бібліотеки», назви шести з них винесено на 2-4 сторінки обкладинки, очевидно як такі, що користуються найбільшою популярністю [14]. У переліку книг, що вийшли у видавництві, який традиційно вміщувався на останній сторінці видання чи обкладинці, неодноразово можна прочитати, що наклад того чи іншого твору «на вичерпано» [8].

Невисока ціна на друки «Подільської театральної бібліотеки»: від одного до двох з половиною злотих, а на драматичні твори «Діточого театру» – близько половини злотого [17, с. 6, 7], а також доволі значні наклади (близько 3 тис. примірників) [5, арк. 5 зв.], – робили їх доступними аматорським гурткам і читальням.

Ще одним підтвердженням популярності «Подільської театральної бібліотеки» є численні звернення керівників товариств «Просвіта», «Рідна школа» до Тернопільського воєводського управління з проханням «проведення цензури і уділення дозволу до театральних вистав» драматичних творів, опублікованих видавництвом [1, арк. 9-11, 16-18; 3, арк. 21, 22; 4, арк. 1, 63, 86-88].

Окремі видання «Подільської театральної бібліотеки» зазнавали цензурних утисків з огляду на їх зміст. Часто такі конфіскації відбувалися без достатньо обґрунтованих доказів, лише за суб'єктивним висновком цензора. Так, у 1928 р. Тернопільське повітове староство конфіскувало «Пам'ятні могили» В. Мартиневича. Як зазначалося в листі повітового старости Маліцького до прокурора (L 26509/К), у брошурі «описана збройна боротьба на території Східної Малополющі з червня 1918 року до липня 1919 року», «автор описує політичне становище руського народу на території Речі Посполитої» і «під виглядом випадків воєнно-політичного розпаду Австрії проводить аналогію з Польщею» [7, арк. 5]. З огляду на це староста конфіскував наклад видання і передав розгляд справи до прокуратури [7, арк. 5 зв.], але окружний суд відхилив його прохання, бо «не побачив у його змісті [змісті видання] характеру злочину» [7, арк. 12]. Увесь наклад було повернено власникові – В. Мартиневичу.

Видавництво «Подільська театральна бібліотека» залишило помітний слід у видавничій спадщині Тернополя міжвоєнного періоду. Це один із найуспішніших видавничих проєктів краю того часу: видавництво поширювало свою продукцію не лише Європою, але й американським континентом, де на той час була чисельна українська діаспора. Тематична й жанрова палітра опублікованих творів свідчить про ґрунтовний аналіз видавцем (В. Мартиневичем) читацького попиту та кон'юнктури книговидавничого ринку (драматичні твори для аматорських театральних гуртків, що діяли чи не в кожному осередку «Просвіти» в краї та за його межами). Припинення діяльності «Подільської театральної бібліотеки» на початку 30-х років ХХ ст. є ще одним прикладом посилення утисків українськомовного книговидавництва на теренах Західної України, що почалися з постановням політики «пацифікації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). – Ф. 231 Тернопільське воєводське управління. – Оп. 1. – Спр. 1463 (Листування з повітовим староством про цензуру драматичних творів) [пол., укр.]. – 32 арк.
2. ДАТО. – Ф. 231 Тернопільське воєводське управління. – Оп. 1. – Спр. 1464 (Щомісячні рапорти повітових староств про періодичну пресу на території повітів Тернопільського воєводства) [пол.]. – 8 арк.
3. ДАТО. – Ф. 231 Тернопільське воєводське управління. – Оп. 1. – Спр. 1744 (Листування з Міністерством внутрішніх справ Польщі і повітовими староствами Тернопільського воєводства про перевірку цензурою друкованих видань та нагляді над друкарнями на території воєводства) [пол.]. – 154 арк.
4. ДАТО. – Ф. 231 Тернопільське воєводське управління. – Оп. 1. – Спр. 2101 (Заяви керівників товариств «Рідна школа» та інших про видачу дозволів на театральні вистави і листування з цього приводу) [пол., укр.]. – 150 арк.
5. ДАТО. – Ф. 275. Тернопільський комісаріат державної поліції. – Оп. 1. – Спр. 218 (Інформація поштового і телеграфного управлінь про конфіскацію окремих друкованих видань, газет і журналів) [пол.]. – 18 арк.
6. ДАТО. – Ф. 275. Тернопільський комісаріат державної поліції. – Оп. 1. – Спр. 461 (Розпорядження Тернопільського староства та слідчого відділу про конфіскацію окремих видань, часопису «Сяйво» і заборона подальшого видання) [пол.]. – 16 арк.
7. ДАТО. – Ф. 231 Тернопільське воєводське управління. – Оп. 1. – Спр. 1151 (Листування з повітовими староствами і органами поліції про конфіскацію деяких періодичних видань). – 39 арк.
8. Білянський М. Арендар в клопоті : народна комедія в 4 діях / М. Білянський. – Львів ; Тернопіль ; Нью-Йорк : Накладом видавництва «Подільська Театральна Бібліотека» в Тернополі; 3 друкарні А. Салевич і С-ки в Тернополі, 1928. – 36 с.
9. Виноградник Т. Великої правди Учитель / Т. Виноградник. – Снятин : ПрутПринт, 2004. — 128 с. + 12 вкл. (Скарби отчої землі).
10. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.): історико-бібліографічне дослідження / НАН України ; ЛНБ ім. В. Стефаника ; Відділення «Науководослідний центр періодики» ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук / М. Галушко. – Львів : [б. в.], 2008. – 352 с.
11. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939): історико-бібліографічне дослідження / О. Дроздовська ; наук. ред.-консультант М. М. Романюк. – Львів : [б. в.], 2001. – 364 с.
12. Лук'яненко С. Українське питання в національній політиці Польщі (1921–1939 рр.) / С. Лук'яненко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім В. Гнатюка. Сер.: Історія / заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Вип. 3 : Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – С. 158-161.
13. Сосновський М. Українське господарське життя в Тернополі / М. Сосновський // Шляхами Золотого Поділля / ред. С. Конрад. – Філадельфія : [б. в.], 1960. – С. 87-98.
14. Спис цензурованих українських пес, дозволенних владою до вистави. – Львів : Накладом кооперативи «Т-во Просвіта», 1929. – 38 с.
15. Струпка М. Яків Косовський (1899-1975) / М. Струпка // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина : регіональний історично-мемуарний збірник. – Філадельфія, Па ; Нью-Йорк ; Париж ; Сідней; Торонто : [б. в.], 1983. – Т. III. – С. 659.
16. Тернопільський енциклопедичний словник : у 3 т. / передм. Г. Яворського. – Тернопіль : Збруч, 2005. – Т. 2. – 706 с.
17. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв. – 1927. – Ч. 1. – С. 6, 7, 15.
18. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв. – 1928. – Ч. 1 (2). – С. 6,7.

19. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв. – 1928. – Ч. 3 (4).

20. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв. – 1929. – Ч. 1(6).

Татьяна Решетуха

«Подільська театральна бібліотека» Володимира Мартыневича в издательском наследии Тернополя 20–30-х годов XX века

Статья посвящена деятельности издательства «Подільська театральна бібліотека» Володимира Мартыневича в 20-30-е годы XX века. Проанализировано его издательский репертуар и причины успеха на книгоиздательском рынке края.

Ключевые слова: история издательского дела, «Подільська театральна бібліотека», издательский репертуар, Тернополь, Владимир Мартыневич.

Tetyana Reshetukha

Vladimir Martynovych's «Podilska Teatralna biblioteka» («Podolsky Theatrical Library») in Publishing Heritage of Ternopil 20-30-ies of XX Century

The article deals with publishing activities Vladimir Martynovich's «Podilska Teatralna biblioteka» in 20-30 years of the twentieth century, analyzed publishing repertoire and the reasons for success in the publishing market.

Keywords: history of publishing, «Podilska Teatralna biblioteka» («Podolsky theatrical library»), publishing repertoire, Vladimir Martynovich, Ternopil.